

АНОНИМЕН ПЪТЕПИСЕЦ /1807/

Върху ръкописа не е отбелязано името на автора. Несъмнено е обаче, че и той е един от участващите в многобройните експедиции и разузнавателни пътувания из българските и балканските земи, които били организирани по заповед на Наполеон. Пътеписецът проявява най-голям интерес към терена, към населените места и укрепленията из пропътуваните области. Сведенията му за етническия облик на населението се нуждаят от критична проверка. И той, както повечето европейски наблюдатели до този период, не различава балканските народности според етническия принцип, а ги категоризира по религиозен принцип. Затова често употребяваното от него наименование „гърци“ и за население, което според други извори е българско или поне в него присъствува и български елемент, не бива да се възприема буквално, а в смисъл на „източноправославни“.

Немалка част от географските наименования са эле възприети и предадени в изопачена форма.

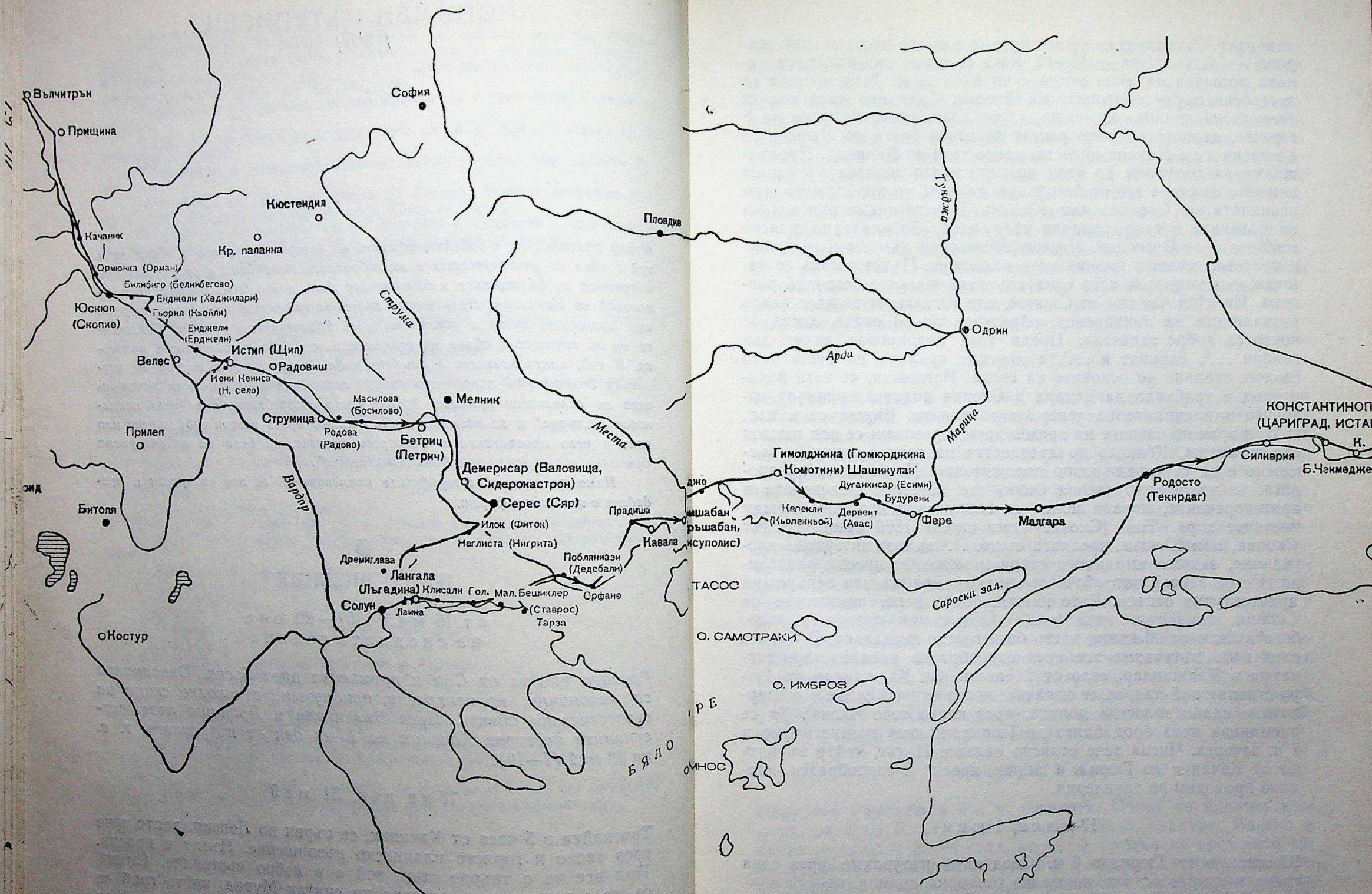
ПЪТЕН ДНЕВНИК

от 16 май 1807 — 20 юни
на следната година

Групата тръгва от Син и преминава през Босна. Описанията са лаконични, но конкретни, придружени с няколко скици на стратегически обекти. През Вълчитрън и Прищина пътешествениците достигат Качаник на 15-ия ден от пътуването, т. е. на 30 май (1—10).

16-ия ден, 31 май

Тръгвайки в 5 часа от Качаник, се върви по Лепенц, която тече през тясно и гористо планинско възвишение. Пътят е красив. При все че е твърде стар, той е в добро състояние. Смята се, че е направен по заповед на султан Мурад, чийто гроб се вижда в Косовското поле. Той именно е наредил да пробият една отвесна скала на левия бряг на реката, за да прокара от-



Анонимен пътеписец (1807 г.)

там пътя. Височината на този проход е около десет стъпки, ширина — 12, дължина — 10—12. Като се продължи пътят, се минава през два каменни моста с по един свод. Тези мостове са построени върху притоците на Лепенц. След два часа ход из тази тясна долина, изглежда, тя се разширява. Въпреки че е гориста, дърветата, които растат по двата бряга на Лепенц, са по-ниски и не толкова кичести, както тези до Качаник. Продължихме да пътуваме по тази долина, която запазва постоянна ширина, но става все по-безплодна, колкото се приближава към равнината на Скопия, или Юскюп. Пристигнахме при изхода на долината в тази равнина в 11 часа. Забелязахме вдясно малкото село Ормюнки. Лепенц се насочва към юг и се влива в притока, течащ в планинското подножие. Пътят тогава се насочва към югоизток през една хлътнала и малко безводна равнина. На един час път от Скопия, или Юскюп, се виждат вляво развалините на водопровод, образуван от 60 свода, доста от които са добре запазени. Преди този водопровод личат два зидани...²; единият е...³, а другият прилича на нещо като сводче, вкопано до основите на свода. Изглежда, че този водопровод е трябвало да докара в Скопия водите, идещи от изворите в планините на север от равнината. Вижда се и път, който върви по следите на древен друм, пресичащ се под наклон със сегашния. Колкото до древността на тези останки, невъзможно е да се твърди нещо положително. Може да се предполага, че някои проучвания скоро ще осветлят неяснотата и противоречията, поради които са затруднени връзките между местните хора. Той (Скопие) има около 1500 къщи. Градът Скопия, или Юскюп, предлага също...⁴ за тези интересни проучвания, защото има много стари и може би древни развалини. Не се забелязват обаче отломки от колони или завършени архитектурни откъси. Като наехме бодри коне, заминахме от Скопия, или Юскюп, в 2 1/2 ч. В 4 1/2 ч. минахме до с. Билибиго⁴, село от 20 къщи, което бе изгорено неотдавна. В 6 часа, след като пътувахме все през еднообразна равнина, пристигнахме в Каджанлар, село от 21 къщи. От Каджанлар до Гюрил⁵ пътят най-напред се изкачва, после отново слиза в обширната и слабо залесена долина, през която тече Чисна⁶. Тя се преминава през брод близо до Гюрил, където пристигнахме в 7 ч. вечерта. Чисна тече отдясно наляво. Пътят, който вървахме от Качаник до Гюрил, е широк, красив и еднообразен, идеално проходим за артилерия.

17-и ден, 1 юни

Заминахме от Гюрил в 6 ч. След като пътувахме през една тясна и твърде богата, но малко безводна долина, пристигнахме в 7 3/4 ч. в Чалхица^{6а}, село от 15 къщи, което оставихме

надясно. След това започнахме да се изкачваме по предпланината, на чийто връх се намира стражеви пост. Пристигнахме в 8 ¹/₂ часа. От този пост се разкрива обширна равнина, оросявана от нито една река. Пътят, по който вървахме, прекосява тази равнина и води до селото Клисели, където пристигнахме на обяд. Селото няма повече от стотина къщи. Напуснали Клисели, на час и половина оттам се намира селото Енжели⁷ с двадесет къщи. От това село до Истип има три часа. Стигнахме в Истип в 6 ч., пътят до този град е широк и красив. Равнината, която преминахме, е широка и без гори.

Преди да стигнем Истип, се минава през брод малка река, през зимата — по доста хубав каменен мост с пет свода. Трудно е да се изчисли населението на Истип, защото много къщи са разрушени и изоставени. Като се върви срещу течението на реката, на 100 тоаза от града има предградие на Истип, наречено Йени Кениса, изцяло населено с гърци.⁸

18-и ден, 2 юни

Напускаме Истип в 2 ч. след обяд. На излизане от с. Йени Кениса се върви известно време по реката, която минава през Истип, след което се завива вляво и се тръгва срещу течението на един от притоците на Щипската река⁹, който тече през доста обработена долина, образувана от две вериги — едната вдясно, насочена почти от изток към запад в права линия, а другата — паралелно на първата, без да ѝ прилича по отношение на непостоянната височина, тъй като се състои от възвишения, свързани с планински гърла. Между тези възвишения има тесни и недълбоки долини, през които текат планински реки. Водите им създават уголемяването на Карица, един от притоците, за които току-що бе дума. Оросяваната от него равнина е богата и добре обработена. След като пътувахме до 7¹/₂ ч. през тази равнина, напуснахме я и прехвърлихме лявата верига. Преминали през безводно планинско гърло, слязохме пак в равнината, през която тече [река] Радовиш¹⁰. Пристигнахме в Радовиш в 11 ч. през нощта. Това село е твърде значително и населено в голямата си част от гърци. Разположено е в обширна и много добре обработена равнина.

19-и ден, 3 юни

Напуснах Радовиш в 6¹/₂ ч. сутринта. Пътят се насочва към югоизток през богата и добре обработена равнина. Вдясно и вляво се виждат доста села, но не се преминава през нито едно, докато се пристигне в Стреница¹¹, недалеч от Радовиш. Вляво остава не твърде значителна планинска река; тя носи името на селото, до което извира, току до Стреница. Минава се малката река Велип¹², която тече отдясно наляво и уголемява не-

далеч [река] Радовиш. Стреница е твърде значителен град, заобиколен със стени от недоброкачествени, печени на слънцето тухли; няколко кули фланкират тази стена.

Пристигам в 2¹/₂ ч. след обяд.

20-и ден, 4 юни

Напуснах Струмица в 5¹/₂ ч. Излизайки от града, ние преминахме Велиц, която тече отляво надясно. В 6¹/₂ ч. преминахме през селото Бабила¹³, състоящо се от около 56 къщи. На четвърт час от селото се прекосява по брод Радовиш, който тече отляво надясно. Над брода има дървен мост за хора и коне. Пътят е красив и еднообразен, прокаран през богата и плодородна равнина. Виждат се множество селски колиби. В 6³/₄ ч. стигаме село Масилова¹⁴, състоящо се от около 100 къщи. Недалеч от това село се пресича малка рекичка, която върви отляво надясно. На половин час от Масилова преминахме през село Радова и в 7¹/₂ ч. пристигнахме в Техикали, село от 150 къщи, населено почти изцяло с гърци¹⁵, както и всички онези [села], на които попаднахме преди това. Тръгваме от Техикали в 9¹/₂ ч.; пътят е хубав и пресича плодородна равнина, оградена от две планински вериги¹⁶, които все повече се приближават една към друга. След час и половина ход се пристига в тясна долина, където тече Радовиш. Върви се по левия му бряг до Девент хан, където пристигнахме в 12¹/₂ часа. От този хан до Бетриц¹⁷ се изчисляват 2¹/₂ часа път. На един час път преди Бетриц се минава река Радовиш по доста красив дървен мост и се навлиза тогава в равнината на Бетриц, богата и добре обработена. Бетриц е град с 8—10 000 души с крепостна стена, фланкирана от четвъртити кули. Там получихме новини от Константинопол. Бетриц е разположен отчасти в равнината и отчасти по планинския склон, на който се опира. Крепостната стена увенчава различни височини.

21-ви ден, 5 юни

Заминах от Бетриц в 6¹/₂ ч. сутринта. Пристигнах на брега на Караса¹⁸ в 11 ч. От Бетриц до Караса пътят е най-напред каменлив и неравен, ограден с плетища и пресечен от рекички. В тази си част, която върви под лек наклон чак до реката, той е по-широк и по-удобен. Караса се минава в каик, в който се побират 12—15 коня. Течението на реката е доста бързо и трябва да е широко 30 тоаза. Два часа преди да се стигне до брега на реката, се вижда Караса, която описва голям кръг в равнината. Пътят се насочва почти следвайки този кръг. На левия бряг се вижда чифлик, ограден с квадратна ограда от постройките. Всред тях има нещо като четвъртит къшк. Оттам, откъдето се съзира този комплекс, ще помислиш, че това

е крепост. Отвъд Караса пътят следва левия бряг на реката и е притиснат между тази именно река и планината. Пристигнахме в Караса хан в 1 часа. Този хан е разположен при изхода от тясна долина, където тече реката в равнината Демерисар¹⁹. От този хан до града Демерисар^{19а} пътят е красив и еднообразен. Той се насочва към североизток, докато Караса тече надясно през равнината, насочвайки течението си към югоизток. Преди да се стигне градът, се минава по малка река, която носи името му и която след това се прекосява в града по каменен мост. Тази река се влива в Караса. Градът Демерисар ще да има около 7—8000 жители. Има квартал, изцяло населен с гърци, които имат там и черква.

22-ри ден, 6 юни

Заминах от Демерисар в 7 ч. сутринта. Пристигнах в 11 ч. в Серес. Пътят върви към изток, продължава по слабо извисените хълмове, с които завършва равнината на Демерисар. После той се изкачва малко и отново слиза в равнината на Серес. Този град вероятно има 20 000 души. Седалище е на Исмаил бей, който господства над голям дял от областта, могъщ и внушаващ страх.²⁰ Хвалят се от управлението му. Този град е също седалище на един гръцки архиепископ. Населението на Серес е две трети от турци и една трета от гърци.²¹ Няма никакви евреи. Не взимам под внимание като население няколкото западноевропейски граждани там — на брой четиримаяпетима. Серес е много търговски град. Най-значителните стоки са памукът и тютюнът. Част от памука се изпраща в Солун, а останалият в Германия през Оршова. Градът Серес е окръжен със стена и защитен с лоши фортове.

23-и ден, 7 юни от Серес до Сова

Заминах от Серес в 1½ ч. на обяд. Пътят за Константинопол върви към юг. В 12 ч. се стига Прависта. Поехме по пътя за Салоник, който отива на запад. Прекосихме по ширината ѝ великолепната долина на Серес, покрита с богати къщи. В 3 ч. пристигнахме на брега на втората Караса^{21а}. Тази река е широка 40 тоаза, не е проходима по брод, тече отдясно наляво. Преминахме я по леко издигнат дървен мост, нещо, което ни позволи да предполагаме, че реката няма големи прииждания. Преминавайки Караса, намерихме някои рекички, произлизащи от нея. Задържайки се, те образуват локви и блатата.

В 4½ ч. пристигнахме в Илюк²², малко село, в което има само байос. Забелязахме в равнината вдясно и вляво от пътя два чифлика (летни къщи) на Исмаил бей. Великолепието им отговаря на мощта и богатството на този властелин. В 5½ ч. пристигнахме в Неглиста²³, значително село, което завършва

на запад долината на Серес. Изкачихме се по един път, почти навсякъде непроходим за коли, прекаран през планини и гористи, зле обработени пространства, пресечени навсякъде от²³ пукнатини, които дъждовете покриват. В 7 ч. стигнахме горите, а в 8 ч. преминахме една рекичка, която се влива в Караса, по мост с лек строеж. Пътят, който безспирно изкачва и слиза под много силен наклон, е отвратителен дори за катъри. Това е най-лошият път, на който попаднахме, откак минахме Пролог. Няма големи градове като Серес и Солун, които да поддържат такива търговски връзки помежду си, без да са свързани с по-добри съобщителни връзки. В 9 ч. пристигнахме на високия планински прелез²⁴, който отделя водите на Сереската равнина от тези на равнината при Клисели. Пътят върви надолу до Сова, където пристигнахме в 9³/₄ ч. Сова е село с около 100 къщи, опряно в планината. В него има много турци.

24-и ден, 8 юни, от Сова до Салоник

Заминахме в 5¹/₂ ч. сутринта; планинска, песъчлива и без простор област. В 6¹/₂ ч. стигнахме в Изарум, село с лоши къщи, пръснати на едно пространство от две квадратни мили. В 9¹/₂ ч. стигнахме в Клисели. То е лошо село с четиридесетина къщи без дървета, без градини. Там има чума.

Заминах от Клисели в 1 ч. Това село е в началото на една равнина, не толкова широка и по-бедна от Сереската. Продължихме по посока изток — запад. В 1¹/₂ ч. минахме близо до село Нейбирналес²⁵, което оставихме вдясно. Няколко минути след това бяхме на височината на езерото Лангала²⁶. Това езеро е широко почти 3 мили на 8 дължина. Подхранва се от извори и планински потоци, които се стичат през зимата и в бурно време от съседните планини. Няма видим отток, бреговете му са кални. Пространствата между планините и езерото изглеждат плодородни и са крайно зле обработени. Огромни пространства са обхванати от тръни. В 4 ч. преминахме езерото. Пътят продължава през равнината три мили. Отвъд се вижда в края на тази равнина върхът Дермиглова, забележителен с пирамидната си форма и с подядения си връх като кратер на вулкан. В 5 ч. на височината на селото Лаина, което оставихме наляво, по пътя, завиващ от юг, влязохме в планината и забелязахме развалините на една крепост. Тя сякаш бе предназначена, за да защитава устието на дефилето срещу хората от равнината. Пътят, който дотам бе твърде добър за коли, стана тесен и труден. Там обаче би могла да се прекара полска артилерия, като се увеличат впряговете. В 5¹/₂ ч. забелязахме Средиземно море, видяхме пред себе си просторна равнина, която ни изглеждаше необработваема; от дясната ни страна реката Вердаз²⁷ и в края на хоризонта планините на Тесалия.

Между тях — връх Олимп. Не се вижда Салоник, защото този град е скрит от планината, в чието подножие пътят е проходим. Вижда се само укреплението, построено на височината. В 6 ч. се натъкнахме на няколко развалини на един водопровод, почти заровен, който докарва вода за Салоник от планината. В 6½ ч. влязохме в този град.

25-и ден, 9 юни. Пребиваване
в Салоник

Салоник е град с 60 000 души, от които 15 000 евреи, 20 000 гърци и 1500 турци²⁸. Не включвам в населението двестата франки, почти всички марсилци, италианци или дубровничани. Салоник е едно от главните пристанища в Леванта. Износната му търговия се заключава в [износ] на памук, който се добива от полетата около Серес, на тютюн, идещ от Петриц и околностите, на вълна, от която в този край се правят покривки и груби килими. В същност Салоник няма никакво пристанище. Казват, че заливът му е великолепен. Градът е обкръжен със стена с бойници без вал, фланкирана на известни разстояния от кули или укрепления, образуващи ъгъл. Тя е построена амфитеатрално на планинския склон. Три по-значителни от другите, които са срещу морето, са онова, което се назовава укрепления; същинската крепост е горе в планината. Цялото това укрепително съоръжение е дело на генуезците. Крепостната стена изглежда добре поддържана. Салоник има 6 оръдия за отбрана. Поради това, че тази артилерия е лошо монтирана, зле разположена и зле снабдявана и още по-зле обслужвана, може да се смята, че крепостта не ще издържи и един ден срещу корабите или срещу войски с оръдия.

26-и ден, 10 юни. От Салоник
до Клисели^{28 а}

27-и ден, или 11 юни. От Клисели
до Орфано

Заминаване от Клисели в 6 ч. и 10 м. наскре склона на хълмовете, покрити със скали, вляво — неплодородни планини, вдясно — зле обработена равнина. В осем часа пристигнахме в началото на езерото Бишиел. Това езеро е дълго десет мили, широчината варира от 2 до 4 мили. Подхранва се от изворни води и от онези, които в дъждовно време изтичат от съседните планини. То се излива чрез много пълноводната Ренде в Средиземно море, от което е отдалечено само на 8—9 мили. Пътят, непроходим за артилерия, върви по източния бряг на езерото и често се превръща в много тясна клисура поради планинските разклонения, които се откъсват от планината и навли-

зат във водите. В девет часа пристигнахме в Бююкбешислер (Голям Бешислер), лошо село с десетина къщици в развалини, населени от рибари. Планините покрай езерото са покрити с див бодлив чешпир и диви маслинови дървета. Няма нито посеви, нито стада, нито жилища. В 11 ч. пристигнахме в Кючук Бешислер (Бешислер малки), два пъти по-значителен от „големия“ и много по-цветущ.

Заминаване от Кючук Бешислер в 12 ч. и 10 м. Пътят става по-добър. Дефилето се разширява. Стърнищата и овощните насаждения изпълват разстоянието между планината и водата. В 1 ч. ние сме на края на езерото. Планините, които образуват котловината, се приближават така, че на известни места оставят само необходимото проходно място за Ренде, само 4—5 тоаза широко. Те стават по-стръмни и по-високи, покрити са с красиви дървета. При навлизането в равнината забелязахме развалина, за която ни казаха, че е на старата черква „Света Мария“. Пътят е непроходим за коли. В 1½ ч. попаднахме на един лош караулен пост, след половин час забелязахме Средиземно море. Пътят, който дотогава бе вървял почти в южна посока, напуска долината на Ренде до устието на тази река, за да завие на изток. Тук е кръстопътят с един коларски път, по-дълъг от този, по който вървахме, идващ като този от Клисели и насочен по западния бряг на езерото Бешислер. В 2 ч. и 10 м. пристигнахме в Боасхан. Пътят е прокаран през пясъчна и похлупена, но плодородна равнина. Вървим покрай Средиземно море и от лявата ни страна остава планинската верига, покритата с храсти и диви маслинови дървета. Оставихме зад нас на десния бряг на Ренде и на 10—15 мили разстояние от Мадендар²⁹ част от планините, където турското правителство отдава за експлоатация сребърни мини. В 4 ч. пристигнахме в караулката Проата на морския бряг. Равнината, в която пътувахме, променя облика си. Тя става блатиста, няма вече дървета. В 6 ч. и 10 м. пристигнахме в Тарза³⁰ на брега на Карасус. Надясно на брега има невъоръжена полска батарея, а вляво в началото на планината — малко село, което наричат Побле Шази³¹. Състои се от един хан и един обширен склад. Това е пристанището на Серес, от който отстои на 12 левги. Тук Караса е широка 60—80 тоаза. Тече отново надясно, дълбока е. Минаваме с каик, който може да побере 20 коня и също толкова хора. На левия бряг намираме солниците на Комлеса, откъдето носи името си и заливът. Скоро след това забелязваме от дясната ни страна солните басейни, експлоатирани за сметка на правителството. Тук пътят се отделя от селото. Препрекосяваме планински, но обработен терен. В 8 ч. вечерта пристигнахме в Орфано. Това е село от 80 къщи, построени в тясна долина, на 300 тоаза от морето и с укрепление, т. е. с няколко колиби, обиколени от лоша стена с бойници. От Боасхан на-

татък пътят е проходим за артилерия. Увериха ме, че така е било до Константинопол.

28-и ден, 12 юни от Орфано до Кавала

Заминаваме от Орфано в 6 часа сутринта. Пътят се отдалечава от морето, прекосява равнина или безводна долина, широка 2—3 мили, оградена от север и юг с лишени от растителност планини. Северната верига особено е много висока и много стръмна, предпланините придобиват странни форми на разстояние повече от 200 тоаза от земята. Те преминават в голи скали, поради което няма постоянни и непрекъснати реки в долината. Тя е набраздена от легла на порои, където тече вода само след дъждове. Областта, която прекосяваме, е най-добре обработена и по-плодородна от всичко онова, което видяхме, откак пътувахме в Европейска Турция. Почвата е камениста, кирпичените стени, които поддържат нивята, са грижливо направени; има много дървета, особено *arbres sautriers*, пръстта изглежда рохкава, защото се оре с рало, впрегнато в два коня. Нито една нива не е останала целинна, отглеждат се всякакъв вид зърнени храни, лозя, лен, памук, тютюн; красиви и многобройни села стигат до планината, особено северната им страна; населени са с йерюци³². Това са мохамедани, които произлизат от тюркменски преселници. След завладяването на Македония те били прехвърлени в тази провинция, за да обуздават метежните поданици. Те са отдадени изключително на стадата си и на земеделие. В 9 ч. и 20 мин. пристигнахме в хана на Кайнарджи; в 10 ч. и 40 м. видяхме как долината се затваря пред нас. Предпланините, отделящи се от планините на север и на юг, се съединяват; пътят, прокаран през скалата, постлан по труднопроходимите места и доста широк навсякъде за артилерия, слиза рязко в Прависта, където пристигнахме в 1³/₄ ч. Прависта е паланка от 200—300 къщи, обиколени от стени с железни скоби, високи 15 стъпки, с бойници и фланкирани от квадратни кули на разстояние една от друга 15 тоаза. До Прависта има голяма оръжейна имперска фабрика.

Тръгнахме от Прависта в 2 ч. и 20 м., пред нас е обширна равнина, оградена от една от онези планини, назовани Берисетле. Видяхме една кула и развалини, за които поискахме сведения. Местните жители ги приписват на Александър. Клетите раи в Македония още възпяват подвизите на завоевателя на Персия и Индия. Пътят върви покрай планините на юг и прекосява някои предпланини, отделящи се от тях. В 3 ч. и 10 м. попадаме на едно разклонение: това е пътят за Драма. В 4 ч. сме във Валсак³³, лошо село с около двадесетина къщи. Ще прекосим тясната, но много остра верига, която отделя голямата котловина Прависта от Средиземно море. Пътят се изкачва бързо до планинския презел, разделя се на два клона, и

двата водещи към Кавала. Следваме десния; наслаждаваме се на великолепия изглед, виждаме пред нас островите Тасос и Лимно, забелязваме в далечината Света Гора. Пътят слиза под много остър наклон. В 5 ч. сутринта стигаме на морския бряг, където няколко къщи, оградени със сенчеста градина и овощни дървета, са в приятен контраст със сивкавите скали. Няколко минути по-късно пристигаме в Кавала. Кавала е град от 500 къщи, построени по склона на една скала, образуват нещо като полуостров, свързан със сушата чрез провлак, който е най-много от 100 тоаза. Заобиколен е с голяма стена, фланкирана от кули, дело на генуезците. На върха на скалата има укрепление със същия градеж. Провлакът е надлъжно пресечен от акведукт на два етажа, малко раздалечени по строеж, но много смели. На съседната планина има множество разрушени кули. В околностите на града намерих римски развалини и надписи. Прочетох на единия от тях името Филипи. Този град, прочут с последната битка за свободата на римляните,³⁴ лежеше в земята на близко разстояние от Кавала.

29-и ден, 13 юни, от Кавала
до Гимоджина

Заминаваме от Кавала в 2 ч. и 30 м. Пътят прекосява множество предпланини на планината и отива ту изкачвайки се, ту слизайки към големия чифлик на Сехирпат, където стигнахме след двучасов ход. Там той (пътят — б. пр.) съвсем се отдалечава от морето, прекосява обширна равнина. В нея попадаме най-напред на блатливи области и пасища, а после на обработени полета и неплодни земи. В 5¼ ч. минаваме през караула. Малко по-нататък оставяме вляво много малък разрушен квадратен правоъгълен мост, за който ни казаха, че е дело на генуезците. В 7 ч. минаваме през Шаришабан Халрадин³⁵, лошо село с тридесетина къщи, което носи името си от това на областта между планинската верига и морето, наречена Шаришабан. Юруците, които населяват областта, са крадци и убийци. В 7½ ч. пристигнахме на брега на р. Караса. Тази река няма нищо общо освен по име с р. Карасу; тя тече отляво надясно, широка е около 180 тоаза. В някои части от течението си тя заема само една трета или половината от леглото си. В другите тя го запълва изцяло. Минава се с лодки в същата форма, както тия, от които се правят мостовите на Рейн; всяка от тези лодки може да носи девет коня. Ние се натъкнахме на седем заедно. Преминаването на Караса трая един час. От Карасу до Йенидже областта е зле обработена и почти ненаселена. Ливади с изтравниче и блатливи ливади. Додето стига погледът, те са залети от стада овце, кози, крави и биволи. В 9 ч. и 15 м. преминахме малка река. В 10 ч. и 10 м. минахме край селe Каракидзе, което остана вляво. В 11 ч. и 20 м. стигнахме

в Йенидже, паланка, оградена с 200—300 къщи. Почти всички ни се видяха нови.

Заминаваме от Йенидже в 1 ч. и 30 м. Областта ни изглежда по-хубава и по-добре обработена. След час и половина ход стигнахме на брега на Шабананка. Тази река протича отляво надясно. Широка е 12—15 тоаза, минава се по брод близо до селото Перистер³⁶. Тя има вдлъбнатини. Над нея има лош дървен мост, над който могат да минават коне. В 2 ч. и 40 м. намерихме гроб на мюсюлмански светия, обиколен с няколко къщи. Това място, чието разположение е чаровно, се нарича Кютюклюдезде; след половин час ход областта, която бе гориста, стана съвсем гола и блатиста. Пътят минава през локви вода, които го правят непроходим през зимата. В 3½ ч. минахме край Бувикхане³⁷, стара крепост. Повечето нейни кули, част от стените ѝ и някои сводове са още запазени, градежът е прекрасен. Отгатык Бувикхане пътят се приближава до планините, прави завой, за да избегне едно много голямо езеро, което остава вдясно от нас. Почвата става по-добра, пътят е хубав. В 4½ ч. минаваме през Гаси Кенги³⁸, което остава отляво, а в 5 ч. и 20 м. прекосяваме почти пред лошо село — Варлу Канге, широка урва, чието легло има множество разклонения. В момента е с малко вода. В 6½ ч. преминаваме близо до мястото на дървен град, който местните хора назовават Циргани кале³⁹ и който остава отляво. Той представлява пълен квадрат от 200 тоаза на всяка страна; много стени са още оцелели. Те се състоят от последователни пояси от тухли и . . .⁴⁰. В 7 ч. минаваме през много рекички, които през зимата или когато има големи води, изглежда да образуват широка река. За преминаването ѝ съществува дървен мост, който може да служи само на пешеходците. В 7½ ч. пристигнахме в Гимоджина. Това е доста значителен град. Къщите, които са по-близо до полето, са свързани помежду им от една стена с бойници, оградена от градините и от големи дървета, скриващи къщите.

30-и ден, 14 юни. От Гимоджина до Мери

Заминаваме от Гимоджина в 7 ч. и 20 м. Ливади и обработени ниви чак до село Санбили до първите му къщи, откъдето минахме в 9 ч. Вървейки напред, областта става дива, обработваемата площ намалява, равнината е неравна. Няколко незначителни рекички прекосяват обширни пасища. Пътят е проходим за коли до селото Кепекли⁴¹, където прави завой на юг, за да заобиколи планинската верига. В 11 ч. и 15 м. пристигаме в Кепекли, лошо село от двадесетина къщи. Виждаме такива само 40 по протежение от девет квадратни левги пред очите ни, гледано към северозапад, и с великолепни землища. Липса-

та на работна ръка е главната причина за лошото състояние на земеделието в Турция.

Заминахме от Кепекли в 1 ч. и 20 м. Оставихме коларския път, който възхожда и слиза непрекъснато по остър наклон и който е непроходим за артилерия. Планината е гориста, но трябва да се каже, че има само храсталаци и ниски дървета, защото растителният пласт почва върху скалата не е много плътен, за да се поддържа по-буйна растителност. В 2¹/₂ ч. пристигнахме в някакъв си Дерендхан, до който има великолепна чешма. Пътят след това навлиза в леглото на една планинска река, чиито брегове са прерязани след това от камък, забележителен по цвета си и с неправилна форма на пластове си. Като се излезе от леглото на реката, се открива морето. В 4¹/₂ ч. пристигаме в Мери. Това е паланка с 400—500 къщи на брега на морето, срещу остров Самандраки, древния Самотраки, и срещу Ламбро, древния Имброс. Два руски кораба дошли преди няколко месеца да хвърлят там няколко снаряда.

31-и ден, 15 юни. От Мери до Фенер

Заминаваме от Мери в 7 ч. и 25 м. извън паланката, чиито къщи са обхванати от стени с бойници, попадаме на големи маслинови посадения. Пътят се насочва след това към морето и паралелно на брега през съвсем неплодна област. Планините от лявата ни страна се снижават и отдалечават. Виждаме пред нас и вдясно залива Сарос и полуострова, където са Дарданелите, наричан от древните Тракийският Херсонес. В 9 ч. и 40 м. преминаваме пред хан Хасан Тахезли. По-нататък земната повърхност е по-неприветлива. Земята отначало е покрита с храсти, после с хубави дъбове. Има тук-там обработени полета. В 9 ч. и 40 м. пристигаме в Техедервент.⁴²

Заминаваме от Техедервент в 11 ч. и 10 м. Пътят, прокаран през почти хоризонтален терен и почти по права линия, прекосява една съвсем гола равнина. След ³/₄ часа ход намираме житни полета с много дъбове и платани. В 12¹/₂ ч. минаваме вдясно край с. Шашкулан⁴³. В един часа на 100 тоаза вляво от пътя забелязахме голяма каменна сграда. Казаха ни, че е баня с минерална вода. Малко по-нататък и на стръмна скала виждаме едно теке или манастир на дервиши. Пътят се отдалечава от морето, планините се приближават към него и се снижават. Прехвърляме ги, минаваме през незначителни рекички. Виждаме от дясната си страна големи блата или морски повлекла, които обикалят Сароския залив. В 2 ч. стигаме Вурамжик⁴⁴, красиво село от 200 къщи, населено изцяло с гърци. Пътят е все проходим за артилерия. В 5 ч. и 20 м. стигаме Фенет⁴⁵, паланка от 300—400 къщи, застроени на склона на хълм, ограден от стени с бойници и кули.

Оттук по описанията на пътеписеца се минава през Малкара, Родосто, Силиврия, Бююк и Кючук Чекмедже, за да се стигне в Константинопол.⁴⁶

Увод и превод: Б. Цветкова
Коментар: П. Коледаров и Б. Цветкова

- ¹ Изопачено от Орман, село в Скопско, СР Македония, СФРЮ.
- ²⁻³ Така в оригинала.
- ⁴ Също.
- ^{4a} Изопачено от Белимбегово, село в Скопско.
- ⁵ Вер. изопачено от Хаджиларн и Кьоли, села в Скопско.
- ⁶ Вероятно изопачено от Чиста.
- ^{6a} Изоп. от Чашица, Скопско, СР Македония, СФРЮ.
- ⁷ Изопачено от Ерджели, Щипско, СР Македония.
- ⁸ Очевидно става дума за Ново село и „православни“ жители, тъй като и по други сведения се знае, че в това чисто българско селище няма гърци. Навсякъде в пътеписа, където е дума за български селища, терминът „гърци“ няма етнически смисъл.
- ⁹ Това е р. Брегалница.
- ¹⁰ Пътеписецът нарича Радовиш реките Стара река и Струмешница.
- ¹¹ Изопачено от Струмица, град в СР Македония.
- ¹² Изопачено от Велица.
- ¹³ Изопачено от Дабиле, село, дн. квартал от Струмица.
- ¹⁴ Изопачено от Босилево, село в Струмица.
- ¹⁵ Т. е. православни. Това са българи.
- ¹⁵ Това са Беласица от юг и Огражден от север.
- ¹⁷ Изопачено от р. Петрич.
- ¹⁸ Карасу наричали и р. Струма.
- ¹⁹ Демирхисарското поле.
- ^{19a} Изоп. от Демир Хисар, Валовища, Гърция.
- ²⁰ Вж. за него и семейството му бележките на Е.-М. Кузинери във Френски пътеписи за Балканите, I, съст. и ред. Б. Цветкова, С., 1975, с. 382.
- ²¹ Кузинери съобщава за наличност на българи (пак там, с. 382).
- ^{21a} Места.
- ²² Вер. изоп. от Фиток, дн. Фитоки, Нигритско, Югоизточна Македония, Гърция.
- ²³ Изоп. от Нигрита, град в Югоизточна Македония, Гърция.
- ^{23a} Така в оригинала.
- ²⁴ Това е Богданица, или пл. Бешик даг.
- ²⁵ Вер. изопачено от Неби-махале, дн. Дафнуда, село в Лъгадинско, Югоизточна Македония, Гърция.
- ²⁶ Изопачено от името на гр. Лангада (Лъгадина), Гърция.
- ²⁷ Планината е Хортач, а реката Лъгадинска или Богданица.
- ²⁸ От други източници е известно, че тук са живеели и много българи.
- ^{28a} В оригинала липсва текст за това пътуване.
- ²⁹ Вер. изопачено от Маденохория, местност в Халкидика между ез. Бешик (дн. Волви) и пл. Хломонда.
- ³⁰ Вер. изопачено от Ставрос, село в Халкидическия п-ов.
- ³¹ Вер. изопачено от Дедебалия, дн. Ореокастрон, Правицко, Югоизточна Македония, Гърция.
- ³² Юруци.
- ³³ Изопачено от Василак-чифлик, село в Кавалско, Югоизточна Македония, Гърция.
- ³⁴ Това е битката, в която Антоний и Октавиан разбиват през 42 г. пр. н. е. Брут и Касий.

³⁵ Изопачено от Саръшaban, дн. гр. Хрисуполис, Югоизточна Македония, Гърция.

³⁶ Вероятно изопачено от Перитор, изчезнало село в Ксантийско, Беломорска Тракия, Гърция.

³⁷ Развалините на средновековната крепост Перитор (Перитеорнон), където на 7 юли, 1345 г., загинал Момчил войвода.

³⁸ Изопачено до неузнаваемост име на село в Гюмюрджинско.

³⁹ Вероятно развалини на средновековната крепост Грациану, Грицаи Асар до дн. Гратине, окр. Комотини, Югозападна Тракия, Гърция (вж. С. Asdraha. *La région des Rhodopes aux XIII-e et XVe siècles Athènes, 1970*).

⁴⁰ Така в оригинала.

⁴¹ Вер. изопачено от Къопеккьой, село в Гюмюрджинско.

⁴² Изопачено от Дервент, дн. Авас, село в Александруполско, Беломорска Тракия, Гърция.

⁴³ Вероятно изопачено от Дуган-Хисар, Есими, село в Александруполско, Югоизточна Тракия, Турция.

⁴⁴ Вероятно изопачено от Будурени, село във Ференско, Беломорска Тракия, Гърция.

⁴⁵ Изопачено от Фере, град в Беломорска Тракия, Гърция.

⁴⁶ Преводът е от оригиналния текст-ръкопис на Archives de l'armée deterrge, MR 1618, 17.